

תוכן עניינים:

מבוא.....	3-5
הכלכלה השחורה בישראל	
רקע והיקף.....	6-7
סיבות לקיומה.....	8-9
העלמות מס במגזר חרדי וערב.....	9-11
דיון.....	12-13
ביבליוגרפיה.....	14-15
נספחים.....	16-19

מבוא:

כלכלה לא רשמית, או "כלכלה שחורה", או "כלכלה מחתרתית", הינה אי תשלום מס על ידי אי דיווח, על הכנסות מפעילות כלכלית. דהיינו, זהו סף ההכנסות שלא נכללים בחשבונות הלאומיים.¹ חלק מן המחקרים מכלילים במסגרת ה"כלכלה השחורה" לא רק את הפעילות החוקית, שאינה מדווחת למס ההכנסה ועליה לא משולם כל מס, אלא גם את הפעילות הלא-חוקית, כגון זנות וסמים, שאין באפשרות העוסקים בה לדווח עליה, בגלל המרכיב הפלילי בה. חוקרים אחרים מבחינים גם בין פעילות כלכלית ורווחים ממכירת סחורות ושירותים וכאלה שנצרכים במסגרת משק הבית, כגון שמרטפות, הוראה פרטית וניקיון.² לכן, בבואנו לחקור את תופעת ה"כלכלה השחורה", עלינו לשים לב להגדרות של כל חוקר וחוקר לגביי "כלכלה שחורה", מכיוון שההגדרה משפיע על הסיבות וההערכה של היקף התופעה.³

הכלכלה השחורה היא תופעה כלל לאומית שקיבלה מאז סוף שנות השבעים תשומת לב מחקרית רבה במדעי החברה, בכלכלה ובמחקר על מדיניות כלכלית גם ברמה הגלובאלית, גם ברמה הלאומית וגם בעקבות התרחשויות גאו-פוליטיות, כגון התמוטטות הגוש הקומוניסטי ושגשוג הכלכלה השחורה בברית-המועצות לשעבר, שבה היקף העלמות המס מוערך בכ-45%.⁴

תופעת הכלכלה השחורה היא תופעה מתרחבת ברמה הגלובאלית. הכלכלה השחורה נתפסת כבעיה מאוד גדולה במרחב האירופי, אשר במסגרת האיחוד האירופי מעניק מימון נרחב למדינות בהן פעילות הכלכלה השחורה משגשגת, כגון איטליה ויוון, אך גם במסגרת הארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי וגם בארצות-הברית. למרות ההבדלים בהיקפים, הסיבות וההשלכות בכל מדינה ומדינה, עדיין ניתן לערוך השוואות ביניהן.

¹ טנזי, ו. (1984), הסיבות והתופעות של התופעה בעולם, *הרבעון לכלכלה*, 122, עמ' 323.
² Felming, M., Roman J., Farrell, G. (2000) The Shadow Economy, *Journal of International Affairs*, p. 389
 זילברפרב, ב.צ. (1984), אומדני הכלכלה השחורה בישראל ובחול, *הרבעון לכלכלה*, 122, עמ' 321; גרובר, נ. (2011), *הכלכלה השחורה בישראל*, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, נייר מדיניות מס. 11.2014, ירושלים.

³ ראו לדוגמא: טנזי וזילברפרב לעומת גרובר, הערת שוליים מס. 2.

⁴ ראו: לדוגמא:

Harding, P., & Jenkins, R. (1989). *The myth of the hidden economy: towards a new understanding of informal economic activity*. Open Univ Pr.; Weiss, L. (1987). Explaining the underground economy: state and social structure. *British Journal of Sociology*, 216-234; Smith, S. (1986). *Britain's shadow economy*. Oxford University Press; Thomas, J. J. (1990). Measuring the Underground Economy: "A Suitable Case for Interdisciplinary Treatment?". *The American Behavioral Scientist*, 33(5), 621.

הכלכלה השחורה בישראל:

רקע והיקף:

גם בישראל, כמו בשאר העולם, הכלכלה השחורה מרוכזת בעיקר במגזר העצמאים ובעסקים הקטנים. כאשר חוקרים מראים כי המגזר החרדי והאוכלוסייה הערבית הם מובילים באי דיווח על הכנסות למס הכנסה. ההערכה היא כי היקף הכלכלה השחורה בישראל עומד על כ-20% מהתוצר, שהוא נתון גבוה יותר מהממוצע במדינות המתקדמות.⁵ (ראה תרשים 1: הכלכלה השחורה בישראל בהשוואה למדינות ה"ארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי", נספח) 20% מתוך התוצר המקומי הגולמי הם כ-200 מיליארד שקלים. בחשבון פשוט, אם שיעור הכלכלה השחורה בישראל היה קטן במחצית, היו מתווספות למדינה הכנסות בגובה של 40 מיליארד ש"ח – שזהו תקציב החינוך.⁶

הבעיה המרכזית שמדאיגה כלכלנים וקובעי מדיניות בישראל היא לא רק גובה היקף הכלכלה השחורה ביחד לתוצר, אלא בעיקר הקצב המהיר בו גודלת הכלכלה השחורה בישראל. חלקה של הכלכלה השחורה בישראל הגיע ל-23% מהתמ"ג בשנת 2007 והיא גדלה בקצב מהיר מאוד מאז שנת 1999.⁷ החשש הוא שהגידול עלול להוביל את ישראל למצב כמו במדינות איטליה ויוון, שבהן הכלכלה השחורה עומדת על כ-30% והיא מזיקה מאוד ליציבותה של כלכלת המדינה, כמו גם למצב הפוליטי בה. באיטליה קשורה הכלכלה השחורה לשחיתות ולמעמדה של המאפיה, ואילו ביוון לחוסר יציבות פוליטית ולפשיטת רגל ברמת המדינה.⁸

טנזי, (1984), הסיבות והתופעות של התופעה בעולם, עמ' 326.
Burhn, A., Schneider, S., (2011), Shadow Economies Around the World: Novel Insights, Accepted Knowledge, and New Estimates, *International Tax and Public Finance* 19.1 (2012): 139-171.

מצוטט אצל גרובר, (2011) הכלכלה השחורה בישראל, עמ' 231.
⁶ תמונת מצב המדינה. תרשימים בנושאי חברה וכלכלה בישראל 2015, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, ירושלים, מאי 2015, עמ' 34.
⁷ בן-דוד, עמ' 75, 77.
⁸ על הקשר בין כלכלה שחורה ושחיתות ראו:

Dreher, A., & Schneider, F. (2010). Corruption and the shadow economy: an empirical analysis. *Public Choice*, 144(1-2), 215-238;
Choi, J. P., & Thum, M. (2005). Corruption and the shadow economy. *International Economic Review*, 46(3), 817-836.

על המקרים של יוון ואיטליה ושחיתות ראו:

Katsios, S. (2006). The shadow economy and corruption in Greece. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 1(2006), 61-80.
Contini, B. (1982). The second economy of Italy. *The Underground Economy in the United States and Abroad*. Lexington: DC Heath, 131-159.